

Varga Oswald, Tina – Njari, Denis

(Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska)

**KOROĐVAR U POVIJESNO-KNJIŽEVNOM KONTEKSTU
RAZVIJENOGA I KASNOGA SREDNJEG VIJEKA**

– Izvorni znanstveni rad –

Abstract: Today, due to turbulent historical events in Eastern Slavonia, few medieval architectural monuments remain. The Round Castle of Kórógy in the region of Osijek is one of these, located about ten kilometres south of Osijek. Although relatively little historical information is known about the medieval Kórógy Castle, and especially about its last owner, Gáspár Kórógy, the Croatian and Hungarian people have tried to fill in or explain the “real” story with several literary works. These include travelogues, prose folk poetry, folk songs, fables and some legends. The paper analyses in detail the legend of Gáspár Kórógyi and his bride, which was written by Vladimir Prohaska at the beginning of the 20th century.

Keywords: Kórógy (in Croatian: Korodvar) castle, Osijek area, Middle Ages, folklore

Povijesni kontekst

Istočno međurječje Drave i Save, odnosno Slavonija, u razdoblju razvijenoga i kasnog srednjeg vijeka (od 13. do početka 16. stoljeća) obilježeno je burnim političkim događajima, preplitanjem različitih kultura, od kojih su najznačajnije mađarska i hrvatska, te invazijama, posebice Mongola i Osmanlija. Društveno se ustrojstvo temeljilo na feudalizmu, vazalskom odnosu plemićkih obitelji i lokalnoga stanovništva, ponajprije seljaštva. Navedeno je područje bilo pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva, a na lokalnoj su razini posjede i vlast držale različite plemićke obitelji od kojih su najznačajnije bile Gorjanski, Korodski, Iločki, Hercezi Sečujski, Berislavići i drugi. Upravo je na području Osijeka i okolice, posebice donje Podravine i Podunavlja bilo posebice izraženo ispreplitanje mađarskoga i hrvatskoga stanovništva, o čemu svjedoči brojna mađarska toponimija.

Jedna je od najznačajnijih srednjovjekovnih građevina iz razdoblja razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka na osječkom području predstavlja utvrda Korodvar, koja se nalazi desetak kilometara južno od grada Osijeka. Danas je područje utvrde u cijelosti okruženo oranicama, ali je sve do početka 20. stoljeća (odnosno regulacije rijeke Vuke) okolica utvrde bila velika močvara.¹ Utvrda Korodvar prvi

¹Njari 2016. 36.

se puta spominje u pisanom obliku u pravopisnoj inačici *Kuorough* u ispravi iz 1290. godine.² Radilo se o nizinskoj utvrdi po kojoj je i plemićka obitelj koja ju je i podigla dobila ime Kórógyi odnosno Korodvarski (koji se kasnijom predajom na hrvatskom jeziku nazivaju Korodgradski, Kolodvarski, Kolodgradski, te jednostavnije i češće – Korodski). Utvrda je bila i obiteljsko sijelo, dobro utvrđena zemljanim opkopima, jedna u nizu fortifikacija podignutih diljem Ugarske i Hrvatske u drugoj polovici 13. stoljeća (poučeni velikom i brzom provalom i napredovanjem Mongola Ugarsko-hrvatskim kraljevstvom). Obitelj je tijekom 14. stoljeća intenzivno širila svoje posjede (bila je vlasnik mnogih zemljoposjeda i naselja, ponajviše u južnoj Baranji i istočnoj Slavoniji, među kojima i Osijek), te je napredovala u hijerarhiji kraljevstva), pa se tako mogu istaknuti njezini ugledni članovi, poput Ladislava, koji je u razdoblju od 1315. do 1346. godine bio i pečuški biskup,³ zatim Stjepan I. i Ivan II. kao mačvanski banovi, te Filip i Ivan II. kao župani više županija. Obitelj izumire smrću Gašpara 1471. godine koji je poginuo u ratu s Osmanlijama. Gašpar je inače bio zaručen s Apolonijom Rozgonyi, no Gašpar ju je napustio i uzeo si drugu zaručnicu, zbog čega ga je kralj Matija Korvin kaznio „zbog protukanonske ženidbe“ oduzevši mu dio posjeda.⁴

Korodvarska utvrda zatim 1472. godine prelazi u posjed Nikole Čupora, nakon toga 1474. godine Ivana Pongraca i konačno 1476. godine u posjed Jakšića koji ga drže sve do osmanlijskih osvajanja.⁵ Pritom je zanimljivo napomenuti da Osmanlije nisu zauzele Korodvar u napadu u kolovozu i rujnu 1526. godine, nego tek jedanaest godina kasnije, nakon neuspjelog pokušaja protuofenzive Ivana Kacijanera u studenom 1537. godine, pri čemu je upravo Korodvar bio posljednja utvrda na istočnoslavonskom prostoru koja je pala pod Osmanlije.⁶ Nakon toga se više nije koristila i već je tada postala ruševinom, kako se i naziva 1697. godine u prvom austrijskom popisu – *dirutum castellum Korogyvar*.

Putopis o Korodvaru

Godine 1870. poljski politički emigrant grof Zarembo u Osijeku je pod pseudonimom Jean Victor napisao putopis *Le Pelerin Slave* u kojemu između ostalog spominje i Kolodvar. Zarembo opisuje utvrdu iz 1870. godine kao: „Jedan ogromni okrug ili kolo, napola porušeno, 400 stopa u promjeru i oko 50 metara u visini, sagrađeno je od opeka. Biljke penjalice uspinju se uzduž zidova i njihove gipke i crne grane daju izgled neobično fantastičan i divan. Narod u svom ispravnom i trijeznom shvaćanju i danas zove ovo mjesto zmijskim tornjem, i zaista taj je toranj smješten kao otok u sredini ogromnih močvara, punih trska. Smatraju ga nepristupačnim zbog čitavih legija zmijskih, koje tu stanuju. Močvare danas slabo isušene slabo su obrađene i većinom služe kao pašnjak za brojna stada goveda koja se jedva i vide u

² Engel b.g. 105.

³ Njari–Bereš, 2022. 98–110.

⁴ Andrić 2009.

⁵ Engel b.g. 107.

⁶ Bösendorfer 1910. 316–318.

šikari i visokoj travi, koja po svojoj bujnoj vegetaciji podsjeća na američku preriju. Kolodjvar je odvajkada jedna prirodna uzvisina u ovom močvarnom jezeru, koje se pruža od Vuke preko močvare Palača do Karašice i Drave. Ravnica je inače i danas tako jednolična da izgleda kao bazen vode stajaćice.⁷

Književni teoretičar Duda određuje putopis kao „književnu vrstu tematski oblikovanu vjerodostojnim putovanjem subjekta diskursa (putopisca) koji pripovijeda zgrade na putu, opisuje prostore kojima putuje i mjesta na kojima boravi, iznosi svoja zapažanja o ljudima koje na putu susreće, o njihovim običajima i načinu života te počesto o kulturnim i umjetničkim znamenitostima krajeva u kojima se zatječe.“⁸ Ovaj odlomak može se analizirati kao putopis zbog svojih karakterističnih elemenata koji opisuju specifično mjesto i pružaju čitatelju osjećaj prisutnosti na tom mjestu. Riječ je o sljedećim elementima: opis geografskog područja – lokaliteta, autohtona flora i fauna, usmena kultura Slavonije, povijesni kontekst srednjeg vijeka, arhitektura srednjeg vijeka – utvrde, romantizirani doživljaj prirode koji prati putnika kao želja za razotkrivanjem egzotičnih predjela.

Osim toga valja izdvojiti ulomak u kojemu autor opisuje okolinu Korodvara, daje romantiziranu atmosferu i osjećaj prisutnosti čime stvara sliku tajanstvenog i bajkovitog prostora: „Posljednje su se zrake sunca gubile s horizonta. Tama se spuštala na zemlju i već sam čuo krikove sova, a slijepi miševi sjekli su zrak svojim brzim lijetom, dok se nekoliko ptica močvarica povuklo u šikarje na tresetištu... Malo iza toga digao se i mjesec, pokazujući mi u nedalekoj udaljenosti ruševince starog dvorca. Na zidovima je drveće raslo i obnavljalo se drveće. To je cilj mojega puta i izleta ove noći. Zdravo, Kolodjvaru! Uspeo sam se na rub ove starodrevne tvrđave, na zidine, i sa najviše točke uživao sam u mjesecini i savršenoj tišini. Pred mojim se očima nalazi veličajna slika Kolodjvara.“ Legende o Korodvaru Zarembe tek uzgredno spominje na način da se „o Kolodjvaru širio glas o nekom sakrivenom blagu, koje se nalazi u dubokom podzemlju i tornjevima, a da ga je ostavio tamo glasoviti vođa slavonskih pandura barun Trenk.“⁹

Šezdeset i pet godina nakon Zarembinog opisa, 1935. godine, okolica Korodvara nije se značajnije promijenila, izuzev toga što je močvara Palača koja ga je okruživala u međuvremenu isušena. Korodvar je tada bio u posjedu Rudolfa Schmidta, koji ga je kupio od Bele Adamovića. Godine 1935. je vodio „do gradine put kroz jedan vrbik i šumu kanadske topole, svega četvrt sata hoda. Prilazeći gradini vidi se jedan brijeg, a kroz krošnje crnogorice i razne bjelogorice vide se zidovi staroga grada. Podno nje stoji kuća čuvara sa gospodarskim zgradama. Posjetili smo Kologjvar u društvu g. Felixa Pfeiffera (tadašnjega veleposjednika Ovčare kod Čepina, op. a.), koji nam je bio vodič i tumač. (...) Visoka, građena od čvrste rimske opeke, koja još danas prkosi zubu vremena, stoji ona i danas ponosno, kao simbol prošle slave i moći. Tek kada čovjek obiđe ovu okruglu gradnju, koja mnogo podsjeća na Angjeosku utvrdu u Rimu, vidi njene kolosalne razmjere. Sa

⁷ Narodni kalendar 1936. 46–47.

⁸ Duda 1998. 48.

⁹ Narodni kalendar 1936. 46–47.

sjeverne strane pruža se s njene najviše točke lijep pogled na ravnicu preko Čepina sve do Drave... Uokolo leže duboki jarci, koji su nekoć bili puni vode i branili neprijatelju pristup u samu gradinu. Preko njih se moglo ući u gradinu samo na visećem mostu. Ulaz, koji je još sačuvan (...) stoji sa istočne strane. Iza jaraka diže se simetrički unaokolo brijeg. U staro doba bile su i na njemu naokolo podignute jake utvrde. Danas je tu jedan lijep, krasan šljivik, dok se u jarcima dižu visoke, vitke jele i borovi. Sami su zidovi gradine obrasli gustim bršljanom.“¹⁰

Usmena predaja o Korodvaru kao zmijskom gradu

Najranija predaja o Korodvaru ima uporište u etimologiji naziva samog mjesta. Naime, mađarsko stanovništvo Slavonije Korodvar naziva *Kigyóvár* odnosno „Zmijski grad“ zbog brojnih zmijskih koje su se uslijed napuštenosti i močvarnoga okruženja ondje bile izrazito brojne. Prema toj predaji Filip Korodski pobjegao je iz Korodvara jer nije mogao podnijeti mnoštvo zmijskih u okruženju. No kako je njegova utvrda sadržavala mnogo blaga, vlastitu je kćerku zazidao u kulu da mu čuva to blago. Ona se nakon određenoga vremena pretvorila u poludjevojku-poluzmiju, s gornjim dijelom tijela žene na koji se nastavljao zmijski rep. Roditelji su plašili djecu pričom da se ona hranila radoznanom djecom koju bi privukla mističnost utvrde. Djecu bi zadavila svojom dugom kosom, a privukla pjesmom. Samo stanovništvo izbjegavalo je kretati se u blizini te utvrde, iako se prema predaji kaže da ona krije sedam sanduka zlata baruna Franje Trenka koji ih je ondje pohranio nakon pljačkaških pohoda u ratovima za austrijsku baštinu. Kao stanovnik i čuvar utvrde čak se spominjao i mitski grifon te podzemni tunel koji je vodio od Korodvara do osječkih katakombi. Predaja o Korodvaru potvrđuje se kroz nekoliko elemenata: prisutna je etimologija riječi Korodvar i mađarski kao narodni jezik, a mitski i fantastični elementi, mističnost, bajkovitost i nadnaravnost u sprezi je s povijesnom vjerodostojnom osobom barunom Franjom Trenkom.

Epska narodna pjesma o Korodvaru

U Hrvatskom listu 1923. godine objavljen je tekst o Korodvaru u kojemu se navodi da su „neki ljudi htjeli oko grada da vide ostatke gradskog vrta i podivljale voćke. Po toj šikari i šašu legu se danas velike zmijske, koje ali nijesu pogibeljne, te su često među njima noćivali i ribari, a da nisu nikad ni jednu zatukli, bojeći se da se ne bi „dobročudne“ zmijske osvećivale.“¹¹ U spomenutom je članku naveden i tadašnji pučki naziv Kaljužić u epskoj narodnoj pjesmi o Korodvaru.¹² Navedena pjesma

¹⁰ Narodni kalendar 1936. 50.

¹¹ Hrvatski list 1923.

¹² Epska narodna pjesma (zapisao Stjepan Marjanović):

„U Kaljužić doplovi galija
U galiji momče i djevojka
Momče mlado, ali silovito
Opravljja se za cara za vojsku

tematski govori o odlasku mladića u vojsku i žalovanju djevojke za njim. Nakon toga slijedi opis poganskih ili vjerskih običaja poput molitve ili pranja. Prenose se emocije djevojke, uključujući tugu i očekivanje što pridonosi lirskom elementu u pjesmi. U okvirima epske poezije razrađuje se povijesni kontekst i kultura. Iako ta pjesma ne sadrži izravne reference na povijesni kontekst ili kulturu, iz uvodnih referenci jasno je da je posvećena Korodvaru.

Dramatizacija bajke o ženskoj utvari

Prema bajci o ženskoj utvari, Izráel Döme Dezsó, mještanim sela Koroda uprizorio je predstavu koja se do 1954. godine izvodila u Korodu te u obližnjim selima s mađarskim stanovništvom. Jedna od sudionica tog igrokaza bila je i tada jedanaestogodišnja Ilonka Pasztović, također Korodanka, koja je izvodila i ariju ‚Kórógyvára, hirös vára‘ (hrv. *Korodvar, slavna utvrda*). Olga Penavin zabilježila je naraciju Boris Bali koja započinje stihovima (arijom):

„Kórógyvára hirös vára,
Három szanccsal körülzárral,
Szancson által dobogóval,
Fölötte meg kútornyokkal...“

U bajci o ženskoj utvari spominje se lik grofa, koji je prema jednoj inačici Gašpar Korodski, a prema drugoj Rozgonyi (Prema verziji koju je prikupila Olga Penavin, ne spominje se Gašpar Korodski, nego posljednji grof korodvarske utvrde, Rozgonyi). Grof se prema toj bajci zaljubio u seosku djevojku Verág (mađarski arhaizam i dijalektalizam za suvremeni standardni mađarski apelativ *virág* – hrv. cvijet). Međutim, Gašpareva majka naredila mu je da se mora oženiti kćeri jednoga njemačkoga grofa. Kao posljedica toga, na dan vjenčanja Gašpara s tom groficom, na utvrdu se pojavila Verág s (Gašparevim) djetetom u naručju, bacila se s djetetom u opkope pune vode oko utvrde, no prije toga proklela je Korodvar i sve njegove stanovnike. Gašpar je odgalopirao na konju u mrak i nitko ga više nikada nije vidio. Kasnije se čulo da je poginuo u ratu u ‚Taliányu‘ (*Taliányország*, ponovno arhaizam i dijalektalizam za standardni suvremeni mađarski egzonim

A djevojka oružje mu sprema
I zavjete bogu prikazuje
Da se vojno iz rata povrati
Vojno ode, a djevojka osta
U Kaljužić silenome gradu
Ona moli i abdese čini
Al' ni vojna ni od vojna glasa
Djeva čeka i suze proljeva
Dok i njojzi ne zapade sunce
Iz nje suzah polegle se zmije
Iz uzdisah ptice zlokobnice
Nje se u tijelo u bostan stvorilo.“

Olaszország). Grofova mladenka nakon toga se vratila kući, u Njemačku. I grofova je majka preminula u bolovima, a i prokleti je dvorac krenuo odumirati. Otada svakih sedam godina na dan utapanja od ponoći do zvukova prvih pijetlova u zoru siromašna djevojka plaćući obilazi utvrdu i kraj oko nje, tražeći svoga dragoga.¹³ Bajka o ženskoj utvari sadrži klasične elemente kao što su: plošni likovi, napetost zbog ljubavnih odnosa između Gašpara i djevojke, kletva kao nadnaravni element, sudbina koja prati likove kao i moralna pouka upućena mještanima Korodvara.

Nekoliko inačica legende o Korodvaru

Luka Ilić je 1844. godine zabilježio sljedeću legendu o Korodvaru: „Nekoć je u gradu stanovala otmjena gospođa Dora. Ona je držala mnoge ribare, a novac koji je dobivala za prodanu ribu dijelila je svake godine na dan sv. Luke u Osijeku među siromahe i crkvu sv. Luke. To je činila kao zavjet za sretan povratak svoga zaručnika. Jednom si ali kupila zlatni prsten s namjerom da ga pošalje svom zaručniku. Nesreća htjede i ona ga izgubi kad je šetala uz vodu. Time je prekršila zavjet i skrivila smrt svoga zaručnika. Uvijek se je ipak nadala da će joj se zaručnik vratiti i tako nije okajala prekršeni zavjet. Sto je godina čekala zaručnika u svom gradu. U to su se počeli Turci primicati gradu. U to svane njezin zaručnik kao vukodlak, jašući na bijelom konju krilašu, uzme staricu na konja i s njom odleti u zrak. Tako ju je spasio od Turaka.“¹⁴

Postoji i druga, slična verzija iste legende: „Živjela je davno, u Korod-gradu, gospodarica brojnih kmetova ribara, otmjena gospođa Dora. U ovim razlivenim vodama ribari su lovili ribu. Dio novca davali su kao što je tada i prilicalo svojoj gospodarici. Novac koji je dobivala od svojih kmetova za ribu, dijelila je svake godine o sv. Luki sirotinji. To je bilo njeno obećanje, njen zavjet za sretan povratak voljenog zaručnika koji je otišao u boj s Turcima. Svakog dana očekivala je njegov glas, njegov povratak. Jednom, umjesto darova, kupila je zlatan prsten. Jednog dana, umjesto darova sirotinji, kupila je zlatan prsten za voljenog čovjeka kad se vrati. Na njenu nesreću, prilikom jedne šetnje, često zagledajući u prsten izgubi ga. Tako bude dvostruko pogažen zavjet, i time skrivi smrt zaručnika koji se nikad više nije vratio i kojeg je od tada uzalud čekala. Njoj je ostala i dalje nada. Godinama, kad se pun mjesec izdigao iznad gradskih zidina izlazila je u bijeloj dugoj opravi i rasplićući kose pjevušila. Iz beskrajnog prostora, jedini odgovor je bio šuštanje šaša i tihi šapat vrbovog lišća.“ (Laszowski, 1923: 90; Aladić, 2010: 17) Prema legendi koju prvi donosi Laszowski, u Kórógyvárskoj utvrdi živjela je izvjesna Dora (moguće neka od žena iz obitelji Rozgonyi) kojoj su bili podložni mnogi ribari. Zaradu od njihova utrška Dora bi svake godine na dan svetoga Luke dijelila siromašnim Osječanima, kao zalag za povratak njezina zaručnika. On se na koncu vratio po nju nakon stotinu godina kao vukodlak, u trenutku kada su Turci nadirali na Kórógyvár, te je doletio na bijelom konju i tako ju spasio od nadirućih neprijatelja.

¹³ Penavin 1972. 70.; Lábadi 2013. 6.

¹⁴ Ilić 1844.

Književna interpretacija *Kolođvarske djevice*

Pod pseudonimom Promir, autor Vladimir Prohaska, žanrovski je i lokalitetno odredio u podnaslovu *Kolođvarsku djevicu* kao *sredovječni roman iz osječke okolice*. Time je naznačio da je riječ o romanu koji obuhvaća razdoblje srednjega vijeka kao i povijesne događaje tog vremena, uključujući srednjovjekovnu kulturu, religiju, običaje, ratove i dr. Osim toga, autor je također potvrdio da je legenda sastavni dio motivske jedinice romana elemente misticizma, magije i fantastike.

Roman započinje autorovim opisom burne prošlosti Slavonije od seobe naroda sve do turskih osvajanja, a potom izdvajanjem sela Korog za mjesto radnje kao prijestolnice moćnih čepinskih knezova i banova. Također, autor svoj izbor opravdava postojanjem ostataka grada iz davnih predturskih vremena kao posebnost u odnosu na ostale lokalitete. S obzirom na to da je pripovjedač identificiran s autorom, autor preko pripovjedača u 1. licu izražava svoje osobne misli, prenosi iskustva i daje perspektivu unutar priče, što omogućuje čitatelju da se dublje poveže s likom i razumije svijet. U tom kontekstu autor izdvaja „dragom čitatelju“ legendu o zadnjem čepinskom knezu koji je poginuo u boju s Turcima te je pod gradom zakopao na dnu jednog podzemnog jezera veliko blago koje čuvaju bezbrojne zmije. Tog je zadnjeg kneza, kako navodi pripovjedač, voljela jedna djevojka kojom se on, međutim, nije oženio. (Njezina pojava se nadaje u noćima ljubičaste mjesecine, a prate ju turobne pjesme i vapaji za dragim. Tu je djevojku narod prozvao kolođvarskom djevicom prema kojoj je i sam autor definirao naslov sredovječnog romana.

Navedeni siže „priče u priči“ koji se odnosi na situaciju u kojoj se unutar glavne priče odnosno subjektivnog okvira koji autor ostvaruje na samom početku romana, pojavljuje druga priča s vlastitim sadržajem, likovima i narativnim tijekom, a osim povijesnog u roman prodire i fantastični svijet. Tu priču autor definira kao legendu te ju književno stilizira unutar žanra sredovječnog romana.

Osim toga, specifičnost je ovoga romana i u njegovoj strukturi: paralelno s književnim tekstom na suprotnim stranicama nalaze se dokumentaristički zapisi u kurzivu kao i ilustracije događaja koji se opisuju. U tom dijelu romana prisutan je sveznajući pripovjedač u 3. licu koji posjeduje puno znanje o svim aspektima priče, uključujući prošlost, sadašnjost i budućnost likova, njihove osjećaje, motive i unutarnje misli. Time je naglašena stroga podjela književnoumjetničkog i historiografskog aspekta istih događaja.

Primarni je cilj ovog rada potvrditi elemente legende koji se pojavljuju u romanu o kolođvarskoj djevici te ukazati na njezinu kanonizaciju. U Jollesovim *Jednostavnim oblicima* opisuje se postupni proces stvaranja legende koji prolazi kroz nekoliko etapa. Prije svega, potrebno je istaknuti činjenicu kako je za vrednovanje sveca nužan dugotrajan vremenski period u kojem glavni motiv zauzima čovjek koji se svojim životnim stavom, načinom života i svjetonazorom razlikuje od svojih mještana; on je dobrohotniji od ostalih, te se njegova vrlina ne razlikuje količinom, već kakvoćom. Taj se proces odvija prema sljedećoj formuli:

ostvaruje se značaj sveca u ljudskoj okolini kao odjelotvoritelja vrline i njihov doživljaj potvrde njegove vrline putem čuda; nakon njegova odlaska djelatnost njegove vrline se još jednom samostalno doživljava i potvrđuje; u novom odražaju njegova nebeskog obličja okolina ga spoja s njegovom vrlinom i obdaruje moćima; sve se to interpretativno ugrađuje i u kakav predmet kao relikvija koja nosi svoje značenje.¹⁵

Da bi se *djelatna vrлина* sveca potvrdila valja prikazati događaje koji su do njezina ostvarenja prethodili. Krajem srednjeg vijeka knez Ivan Čepinski od Kruga potpisao je ugovor s vlastelom od plemena Rozgonija o nasljedovanju imanja jer sam nije imao muškog potomka. Ipak, nakon što je izborio pobjedu nad Turcima kod Niša pri povratku kući, supruga mu je rodila sina Gašpara. Nedugo potom otišao je u borbu protiv Turaka kod Biograda gdje je opet izborio pobjedu, a u kuću je donio neobičan plijen – malu crnooku djevojčicu Ružicu – siročića kneza Orahovačkoga. Knez je ubrzo nakon toga umro, a brat i sestra su postali nerazdvojni suputnici. Jednom prilikom Ružica je pohitala preko zamrznute močvare za Gašom te je propala u ledenu vodu. Ružica je teško oboljela, a Gašo se zarekao da će se cijeli život brinuti o njoj. Gašo je stasio u iznimnog mladića i viteza koji se proslavio junaštvom, a za djevojku je na veliko razočaranje Ružice, odabrao kćer Ivana Rozgonija. Ipak, zaruke je odlučio prekinuti te ispuniti obećanje koje je dao Ružici. Rozgonijeva kći se potom utopila u močvari, a Gašo je nakon što je lišen svih časti i dobara u korist Rozgonija otišao u borbu i poginuo. Za njim je ostala nepresušna i neispunjena Ružičina ljubav. Iz tih se događaja mogu izdvojiti sljedeći prijelomni trenutci u kojima je Ružica pokazala iznimnu *djelatnu vrlinu*: ustrajala je u iščekivanju Gašina povratka iz boja kao „mlada, drhtava ruža zagrijana prvim valom proljeća života, cijelu je sebe prenijela u onoga, koga ljubi“ (56); iako je bila poslušno dijete, odbila je otići u samostan te odlučila dati Gaši „svu ljiljansku čistoću svoga djevičanstva“ (isto); nakon što se Gašina zaručnica Pola utopila, a Gašo poginuo, Ružica je i dalje pružala nepresušnu ljubav.

Proces nastanka legende nastavlja se tako što se vrлина u svojoj djelatnoj vlastitosti potvrđuje odozgo naniže putem *čuda*. Čudo se dogodilo i ujedno *opredmetilo* u obliku natprirodne pojave kolođvarske djevice. Djelatna se vrлина time dovršila jer se usred presušene lokalne močvare ukazala „djevojka koja za ljubičaste mjesečine sjedi na razvalinama češlja zlatnu kosu i pjeva turobne pjesme, doživljujući dragog, za kojega se nije mogla udati.“ (79) Postupak se nastavio *opredmećenjem* nakon što ju je narod prozvao „kolođvarskom djevicom“. Ono što je bila njezina vrлина, postala je njezina *moć*. Čudo se po njezinoj smrti povezalo uz močvaru odnosno Korog koje je postao *relikvijom* toga vremena: „I ovaj bi stari grad nestao s lica zemlje, da ga nije štitila ogromna močvara (...).“ (4) Dakle, postupak je do sada obuhvatio ove elemente: djelatna vrлина, opredmećenje, moć i relikvija. Nakon postupka nastanka legende slijedi opisati postupak kanonizacije.

Jasno je da proces kanonizacije i postanka svetice ne egzistira sam za sebe već unutar zajednice i za zajednicu. Što svetica, međutim, za zajednicu znači? Svetica

¹⁵ Jolles 2000. 34.

u kojoj se, kao i u osobi, opredmećuje vrlina, jest lik u kojemu njegova uža i šira okolina doživljava imitaciju. Ona zapravo predstavlja onoga za kime se zajednica može povoditi i ujedno dokazuje da se time što je oponašana, zapravo ispunjava djelatnost vrline. To se potvrđuje i u autorovoj namjeri prenošenja „priče, koja je preživjela i tursku najezdu“, a koju je kako kaže „mnogo puta slušao od pastira i okolnih posjednika, od seoskog gajdaša i učitelja.“ (6) Kolođvarska djeвица postala je pojava na kojoj se opaža, doživljava, spoznaje nešto što se zajednici u svakom pogledu čini vrijednim stremljenja i koja joj ujedno zorno prikazuje mogućnost sudjelovanja te kao takva postaje *imitabilnom*. Prema Jollesu uvijek je pri tom tako da se u jednoj osobi ispuni druga, koja u njoj postaje predmetnom i koja polazeći od te predmetnosti, ponovno drugima daje mogućnost da pristupe i budu preuzeti.¹⁶

Nakon što je *svetica* definirana, njezina *relikvija* lokalizirana, a *legenda* stilizirana kao „priča u priču“ unutar sredovječnog romana, potrebno je naglasiti da njezino vrijeme radnje ne poznaje historijsku kategoriju. Ona je kao takva zadržana izvan njezina okvira, odnosno u okviru koji je sama zajednica postavila kako kaže sam autor: „No ne tražite arhivalnih isprava, jer je ona ispisana u srcu ljudi.“ (6) Ipak, u dokumentarističkom dijelu romana stoji za početak radnje 1444. godina. Stalna paralela tih dvaju tekstova omogućuje razlikovanje izvješća od legende. Uz vremensko određenje stoji i prostorno odnosno kratak pregled suvremenog zbivanja iz kojeg je proistekao događaj: „Današnji naraštaj i u samom Osijeku ne zna – a i stariji je zaboravio, da nije prošlo jedva tridesetak godina, kad je Osječko polje pred regulacijom vodoplavne rijeke Vuke, bilo jedno ogromno močvarište. (...) Tada je tu bilo najčulenije lovište u cijeloj Evropi, a razvaline Koroga stajale su usred močvare gotovo nedostupne. (...) Najmoćniji kneževski rod uz Horvate i Gorjanske bili su čepinski knezovi, koji su upravo ovdje usred te močvare imali svoje glavno sjedište, i po njemu se nazvali čepinski knezovi „od Koroga“ ili kratko – Korogijevci.“ (7-9) Jasno je na kakav je osobit način izvještaj proistekao iz toga zbivanja, na kakav način odgovora tom zbivanju i tim činjenicama, te da je kao takav na paralelnoj strani teksta nazvan legendom.

Što se međutim zbiva u tom procesu pretvorbe? Ili još bolje što razlikuje ta dva vizualno odvojena teksta? Riječ je zapravo o *jeziku* koji posjeduje stanovite motive odnosno *jezične geste* koje usmjeravaju *mučenicu* da postane *svetica* – kolođvarska *svetica*. Prema Jollesu odigrava se događaj u kojem se sjedinjuju dvije jezične funkcije: upućivanje-na-nešto i prikazivanje-nečeg. Za interpretaciju valja izdvojiti neke pojedinačne *jezične geste* kolođvarske djevice: studena močvara, sakata Ružica, čarobni upliv ženskosti, pucanje spona sapete duše, gasnulo sunce, utamničnik, samoća samostana, izmučeno srce, okupati se u krvi, itd. Te jezične geste, međutim, još ni u svojoj ukupnosti ne čine kolođvarsku *sveticu*, nego tek neku krotku kršćanku u doba progona, nekakvu općenito *mučenicu*. Nakon što se geste usmjere jer je u njima zgusnuta istinska ljubav prema bližnjem kao i žrtva u dugotrajnoj borbi protiv Turaka na već spomenutim prostorima, ne iskače jedan

¹⁶ Jolles 2000. 39.

sveti mučenik, nego baš kolođvarska svetica. To znači da se geste usmjeravaju tako da se u svojoj ukupnosti ostvare u pojedinoj osobi te da svojim ostvarenjem stvore osobitog sveca.¹⁷

I dalje, nastavlja Jolles, to je jezični, književni događaj. Imenovanjem, proizvodnjom, stvaranjem i tumačenjem, jezik pod vlašću stanovito duhovne zaokupljenosti tvori pojavu koja proizašla iz života, posvuda zahvaća u život. (isto) Iako je motivski utkana u sredovječni roman, kolođvarska djevica funkcionira kao slika u kojoj se jezična geste opredmetila u *atribut* te se ona kao takva prikazuje s „močvarom“, „gasnulim suncem“ te „čarobnim uplivom ženskosti“ – „češlja zlatnu kosu i pjeva turobne pjesme“. Kolođvarska djevica kao takva je prepoznatljiva sve dok ju mještani trebaju, ona je *imitabilna*, osoba koja konkretno navodi što bi jedan od Koroda trebao u određenom životnom događaju htjeti doživjeti i morati učiniti. Zanimljivo je da se tako opisana jezičnim gestama kolođvarska djevica nalazi i ilustrirana u dokumentarnom dijelu romana.

Prema Jollesu, onome tko je vrijedan oponašanja, a neponovljiv je, morao bi se moći suprotstaviti lik kojega ne valja slijediti ni pod kojim uvjetom, koji pruža konkretnu svijest o tome što se ne smije oponašati. Nasuprot svecu mora stajati antisvetac, nasuprot legendi antilegenda.¹⁸ Jer, iako Gašpara odlikuju viteške vještine, odanost domovini i požrtvovanost, istodobno su to i njegove *djelatne mane*: „kapetan stjegonoša“, „crne oči sokolove“, „nevjera“, „pao bez jauka“. Prema tim djelatnim manama oblikuje se slika antisveca: „u srebrnoj plohi močvare odrazio se cijelim putem ponosni vitez u sjaju svog oklopa i kalpaka sa srebrnim mačem o boku“. (50) Nadogradnja legende u svojoj ukupnosti podsjeća sada isključivo na izdajnika dvaju ženskih srdaca u korist domovine. Nema ga više, poginuo je, a ipak je tu: prostorno je vezan uz mjesto svog zločina. Sama kazna u duhovnoj zaokupljenosti obrnutom imitacijom odgovara obrnutom čudu. „Pao bez jauka“ potvrda je da je krivnja postala djelatnom, da se opredmetila u antisvecu.¹⁹ Stoga se Gašina pogibija ne tiče u prvom redu samog Gaše, nego zločina izdaje, koji se pak može zamisliti odvojeno od osobe koja ga je počinila.

Zaključno valja izdvojiti: antisvetac Gašo pripada legendi o kolođvarskoj djevici, rodio se iz duhovne zaokupljenosti iz koje se nadaje što se u određenom životnom događaju ne smije činiti te što nitko ne bi volio doživjeti. Gašo i Ružica tako postaju antisvetac i svetica koji pri nekom životom događaju privode k svijesti o onom što treba činiti a što propustiti, koje valja slijediti i preuzeti ili obrnuto. Stoga kad autor započne svoj sredovječni roman pričom o „zadnjem knezu čepinskom i gospodararu grada koji je poginuo u boju sa Turcima“ (4), zatim kada izgradi vezu između „djevojke koja sjedi na razvalinama grada kao krasna i blistava pojava“ (6) i turskih najezda toga vremena i prostora te pri kraju zaključi da je od tog vremena prošlo „podrug vijeka, dok je Slavonija bila osvećena“ (80), jasno je da je riječ o umjetničkoj tvorevini u kojoj se očitava legenda kao jednostavni oblik.

¹⁷ Jolles 2000. 45.

¹⁸ Jolles 2000. 50.

¹⁹ Jolles 2000. 52.

LITERATURA

- Aladić, Dubravko (2010)
Plemićka i velikaška obitelj Korodž (Kórógy), u: *Essehist*, Osijek, br. 2.
- Andrić, Stanko (2009)
Korođski (*Hrvatski biografski leksikon*), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Engel, Pál (b. g.)
Vukovska županija, rukopis.
- Hrvatski list* (1923)
br. 4., Osijek, 15. 4. 1923.
- Jolles, Andre (2000)
Jednostavni oblici, Matica hrvatska, Zagreb.
- Lábadi, Károly (2013)
Kórógyvára, hírös vára: *Új Magyar Képes Újság*, Osijek.
- Luka Ilić, Luka (1844)
Starožitnosti kraljevstva Slavonije. Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK),
Z. Zbirka rukopisa i starih knjiga, R3355.
- Narodni kalendar čiče Grge Grgina* (1936)
Osijek.
- Njari, Denis (2016)
Stanovništvo Hrastina, Korođa, Laslova i Retfale u 18. stoljeću i prvoj trećini 19. stoljeća, Hrvatski studiji, Zagreb.
- Njari, Denis – Bereš, Monika (2022)
Pečuški biskup Ladislav II. Seglački, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice – VDG Jahrbuch*, br. 29, Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek.
- Penavin, Olga (1972)
A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében, *Létünk*, god. 3., br. 5., Novi Sad.